

QARABAĞIN SU EHTİYATLARI, TƏDQIQI, BƏRPASI VƏ SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏSİ

Ləman Məsiyeva

Azərbaycan Texniki Universiteti

Azərbaycan Respublikasında axan çayların illik su ehtiyatları 32,3 km³ qəbul edilir ki, bunun da 10,0 km³-i sərhədlərimiz daxilində formalaşır. Ümumi su ehtiyatlarımızın təxminən 25%-i Qarabağ bölgəsindədir. Yəni Qarabağ bölgəsi su ehtiyatları ilə daha zəngindir. Qarabağın su ehtiyatları dedikdə, əsasən bu çayların illik axın həcmələri və hövzələrində tikilmiş su anbarlarında toplanmış su nəzərdə tutulur.

Tərtərçayın mənbəyi Kəlbəcər rayonu ərazisində 3120 m yüksəklikdədir. Kür çayına qovuşan yerdə yer səthinin yüksəkliyi 3 metrdir. Çayın su yığıldığı sahə, yəni çay hövzəsi 2650 km², uzunluğu 200 km, hövzənin orta eni 13,2 km, hövzədə yer səthinin orta yüksəkliyi 1820 metrdir. Çayın 31 qolu var, bunlardan 11-i sağ sahilə, 20-si sol sahilə çaya qovuşur. Çayda orta maillik 0,0016, isti su ətrafındakı hissədə sərt maillik 0,0055-dir. Kəlbəcər rayonu ərazisində çayın sol sahilində Zəlxagöl, Qamışlıgöl, Zəligöl və Qapıgöl adlı kiçik həcmli təbii göllər vardır. Çayda çoxillik orta sərfin qiyməti Suqovuşanda 147 m³/san müşahidə olunmuşdur.

Suqovuşan su anbarı 1975-ci ildə istismara verilmişdir. Tam həcmi 5,85 mln.m³, faydalı həcmi 5,21 mln.m³-dir. Anbara yığılmış su ilə Tərtər, Ağdərə, Goranboy, Yevlax, Bərdə, Ağdam və Ağcabədi rayonlarının ərazilərində 96217 hektar əkin sahələrinin suvarılması nəzərdə tutulmuşdur.

Sərsəng su anbarı 1976-cı ildə istismara verilmişdir. Ümumi həcmi 560 mln.m³, faydalı həcmi 500 mln.m³, bəndin hündürlüyü 125 m, suvarma suyu ilə təmin edilməsi nəzərdə tutulan əkin sahələri 144,8 min hektardır.

Qarabağın önəmli yerüstü su ehtiyatlarından biri də Xaçınçaydır. Xaçınçay mənbəyini Hacıyurd, Uyuxlu, Gilqiyas, Çiçəkli və Alaçaya yüksəkliklərindən götürür. Çayın uzunluğu 119 km, hövzəsinin sahəsi 657 km²-dir. Çayın 5 km-dən uzun olan 12 qolu var. Qollardan 5-i sağ, 7-si sol sahilədir. 1964-cü ildə çayın məcrasında su anbarı tikildikdən sonra çayın axını Kür çayına çatmışdır. Çoxillik orta su sərfi 3,08 m³/san müşahidə olunmuşdur.

Qarabağ çatlı vulkanik süxurların geniş yayıldığı ərazi olduğuna görə yeraltı sularla daha zəngindir və onlar nisbətən dağətəyi ərazilərdə səthə çıxaraq bulaq şəklində çayları qidalandırır. Hidrokimyəvi xüsusiyyətləri – kalsium hidrokarbonatlılığına görə onların ümumi codluğu nisbətən aşağıdır. Həm də xüsusilə onların yuxarı hissələrində meyllilik və sululuq çox, axın sürəti böyük olduğundan, bu çaylar hidroenerji ehtiyatları ilə də zəngindir. Onların Azərbaycanın digər sahələrindəki suvarma sistemlərinə daxil olması, eyni zamanda, ərazidəki Sərsəng, Suqovuşan, Ağdamkənd, Xaçınçay və s. su anbarları ekoloji bərpa prosesinin sürətlənməsinə təkan verəcəkdir.

İşğal zamanı bu çayların qarşısı ermənilər tərəfindən kəsildiyinə görə, Qarabağın dağətəyi ərazilərində qazılmış çoxlu artezian quyularının suyundan istifadə olunurdu. Bu sular çox təmiz, yeraltı sular olduğuna görə onlardan içməli su kimi məişətdə istifadəsi daha məqsədəuyğundur. Çay suları isə minerallar, üzvü birləşmələr baxımından zəngin olduğundan əkin sahələrinin suvarılması üçün daha münasibdir.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərin su ehtiyatları iqtisadiyyatımızın irəliləyişində döntüş yaradacaq, bu ehtiyatlar suvarılan torpaqların artırılmasına, suya olan tələbatın ödənilməsinə, digər su ehtiyatlarının paylanmasına və idarə olunmasına yetincə müsbət təsir göstərəcəkdir.